

Козинська І. П.

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
Україна*

Риси історії освоєння та природознавчих досліджень Кіровоградщини

Природничі дослідження геокомплексів, що складають ландшафтну структуру сучасної території Кіровоградської області, мають свою цікаву, хоча й порівняно небагату подіями історію. Традиційно вона відзначалася недостатньою кількістю глибоких наукових досліджень спрямованих на даний регіон, часто, їх односторонньою вузькокомпонентною змістовою сутністю, епізодичністю здійснення, просторово нерівномірним поширенням робіт.

Значною мірою таке становище було зумовлене особливостями геополітичного положення та історією розвитку регіону. Важлива роль при цьому належала і особливостям ландшафтного різноманіття регіону.

На теренах Кіровоградщини сформувалось поєднання зональних ландшафтів двох типів: лісостепових – на заході, півночі і північному сході області та степових – на решті території. Загалом, таке поєднання геокомплексів є сприятливим в суспільно-господарському відношенні [3].

З найдавніших часів людські поселення більшою мірою тяжіли до лісостепу, заселення якого почалося 20–15 тис. років тому з доби пізнього палеоліту (відомі знахідки стоянок первісних мисливців у Новоархангельському районі) [5]. На північному сході області, в Світловодському та Онуфріївському районах, існували поселення мисливців та рибалок, що переходили до скотарства неолітичної доби (V – IV тисячоліття до н. е.). Давні землеробські племена з VI–V тисячоліття до н. е. освоїли південний захід регіону (Ульянівський, Гайворонський райони). Тут же виявлено сліди перебування племен трипільської культури доби міді (IV–III тисячоліття до н. е.). Території сучасних Новоархангельського, Новомиргородського, Онуфріївського та Світловодського районів за доби бронзи (кінець III – початок I тисячоліття до н.е.) були населені протослов'янськими племенами. На початку

доби заліза, у Х–VI століттях до н.е., на цих територіях з'являються перші укріплення – городища.

З VII століття до н. е. на землях сучасної Кіровоградщини співіснували осілі і кочові племенами скіфів, з II століття до н.е. – сарматів. У I тисячолітті н. е. тут (спочатку, переважно в найпівнічнішій частині лісостепу) на довгі часи оселяються землеробські племена східних слов'ян (черняхівська культура), які з утворенням Давньоруської держави становлять її південну межу. Степова частина Кіровоградщини в черговий раз опиняється під впливом кочовиків: з X століття – печенігів, з XI – половців, пізніше – монголо-татар (XIII століття), турок.

За такого стану суспільно-господарський розвиток на території сучасної Кіровоградщини, ніколи не припиняючись, тривалий час суттєво стримувався її пограничним положенням на межі двох культур: кочової, найчастіше войовничої, спустошливої за своїми наслідками та осілої, землеробської, надзвичайно вразливої до впливів сусідів. Як наслідок, навіть за сприятливих ландшафтних умов, тут не виникло жодного крупного населеного пункту, не пролягло суттєвих торгівельних шляхів (окрім, можливо, сумнозвісного татарського „Чорного шляху”). На відомій карті (1650) Г. де Боплана в межах теперішньої Кіровоградської області зазначено лише один населений пункт – с. Торговиця [1]. Краще знаними були стратегічні природні об'єкти – Чорний та Чутянський ліси, річки регіону. Своєрідними і найбільш типовими тогочасними формами поселень виступали численні козацькі зимівники.

З появою певної політичної стабілізації, в другій половині XVIII століття розпочинається цільове дослідження природи Центральної і Південної України. Зокрема, у праці В. Нікіфорова „Очерки Александрийского уезда Херсонской губернии. Часть 1-2 ” (1876) наведені відомості про 25 річок регіону: Тясмин, Северинка, Зелена, Жовта, Березівка, Інгулець, Бешка та ін. Розвідкою ґрунтів межиріччя Дніпра та Південного Бугу у 1881 році займалась експедиція „Вольного экономического общества”, очолювана В.В. Докучаєвим. Відома узагальнююча праця І.П. Ільченка та М.Х. Галюка „Ґрунти Кіровоградської

області”. Протягом 1991–1996 років вивченням рослинності Кіровоградської області займалась експедиція під керівництвом Т.Л. Андрієнко, результатом роботи якої, зокрема, стало суттєве розширення мережі природно-заповідного фонду області [4]. Ф.М. Мільков на основі комплексної характеристики лісостепових ландшафтів Руської рівнини провів районування, згідно якого правобережний лісостеп відноситься до Західної (Дніпровської) провінції. Він вважав, що головною ознакою лісостепу як зонального ландшафту є спільне існування на вододілах лісів і степів [6]. Першими працями геоінтегративного змісту, присвяченим власне території Кіровоградської області, стали роботи 50–60-х років Г.П. Міщенко „Фізико-географічні райони Кіровоградської області”, „Кіровоградська область (географічний нарис)” та ін. Аналізу деяких аспектів ландшафтного різноманіття Кіровоградщини присвячені нечисленні публікації останніх років, серед яких робота О.П. Гавриленко „Ландшафтно-екологическое обоснование территориальных схем и проектов природопользования”, що містить уточнену схему ландшафтного районування регіону, середньомасштабну карту ландшафтів Кіровоградської області (на рівні ландшафтних місцевостей), структурно-функціональну класифікацію геокомплексів тощо.

Література:

1. Боплан Г. Л. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн / Гійом де Левасер Боплан; [пер. з фр.]. – К. : Наук. думка, 1990. – 256 с.;
2. Гавриленко Е. П. Ландшафтно-екологическое обоснование территориальных схем и проектов природопользования : монография / Е. П. Гавриленко. – К. : Фитосоциоцентр, 2003. – 188 с.;
3. Грушевський М. С. Історія України-Руси / М. С. Грушевський. – К. : Наук. думка, 1991 – Т. 1. – 736 с.;
4. Заповідні куточки Кіровоградської землі / [під заг. ред. д-ра біол. наук Т. Л. Андрієнко]. – К. : Арктур-А, 1999. – 240 с.;
5. Історія міст і сіл Української РСР. Кіровоградська область. – К. : Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1972 – (Збірник томів «Історія міст і сіл Української РСР» : у 26 т. / голов. редкол. Тронько П. Т. (голова) [та ін.]). Т. 11 / [обл. редкол. : Сиволап Д. С. (голова) та ін.]. – 1971. – 816 с.;
6. Мильков Ф.Н. Лесостепной ландшафт и его зональное подразделение / Ф.Н. Мильков // Известия АН СССР. Серия географическая. – 1951. – № 5. – С.3 – 14.

Козинська І.П. Риси історії освоєння та природознавчих досліджень Кіровоградщини / І. П. Козинська // Naukowa przestrzeń Europy – 2013»: materiały ix międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji. – 07-15 kwietnia 2013. – Volume 28. Psychologia i socjologia Historia Politologia. – Przemyśl : Nauka i studia, 2013. – С. 76–79.